

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

NGUYỄN THỊ KIM THOA

**TỪ NGỮ CHỈ ẨM THỰC TRONG TIẾNG MƯỜNG
Ở HUYỆN PHÙ YÊN - SƠN LA**

**LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ,
VĂN HỌC VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

THÁI NGUYÊN - 2018

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

NGUYỄN THỊ KIM THOA

**TỪ NGỮ CHỈ ẨM THỰC TRONG TIẾNG MƯỜNG
Ở HUYỆN PHÙ YÊN - SƠN LA**

Ngành: Ngôn ngữ Việt Nam

Mã ngành: 8.22.01.02

**LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ,
VĂN HỌC VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: PGS. TS Tạ Văn Thông

THÁI NGUYÊN - 2018

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan luận văn *Từ ngữ chỉ ẩm thực trong tiếng Mường ở huyện Phù Yên - Sơn La* là kết quả nghiên cứu của riêng tôi, không sao chép của ai. Các số liệu nêu trong luận văn là trung thực. Những kết luận khoa học của luận văn chưa từng được ai công bố trong bất kì công trình nào khác.

Tác giả luận văn

Nguyễn Thị Kim Thoa

LỜI CẢM ƠN

Trước hết em xin bày tỏ lòng biết ơn đến Thầy Tạ Văn Thông, người hướng dẫn em viết luận văn tốt nghiệp.

Em xin chân thành cảm ơn Ban Giám hiệu và Phòng Đào tạo Sau đại học, các thầy cô giáo trong khoa Ngữ văn Trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên, các thầy cô giáo giảng dạy lớp Cao học Ngôn ngữ học K24.

Xin cảm ơn các bác, các anh chị người Mường ở Phù Yên - Sơn La đã cung cấp những tư liệu quý có liên quan đến luận văn.

Xin chân thành cảm ơn Ban lãnh đạo trường THPT Nam Triệu, bạn bè đồng nghiệp và những người thân trong gia đình đã tạo mọi điều kiện giúp đỡ trong suốt quá trình tôi học tập và nghiên cứu.

Thái Nguyên, tháng 9 năm 2018

Tác giả luận văn

Nguyễn Thị Kim Thoa

MỤC LỤC

Lời cam đoan	i
Lời cảm ơn.....	ii
Mục lục	iii
Danh mục các bảng và quy ước trình bày	iv
MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu	2
3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	3
4. Tư liệu và phương pháp nghiên cứu.....	3
5. Đóng góp của luận văn	4
6. Bố cục luận văn	4
Chương 1: CƠ SỞ LÝ THUYẾT	5
1.1. Tổng quan tài liệu nghiên cứu	5
1.1.1. Những nghiên cứu về từ vựng - ngữ nghĩa.....	5
1.1.2. Lịch sử nghiên cứu về người Mường, tiếng Mường và các từ ngữ chỉ âm thực Mường.....	9
1.2. Cơ sở lí luận.....	12
1.2.1. Định danh.....	12
1.2.2. Nghĩa và trường từ vựng	14
1.2.3. Từ ngữ và cấu tạo từ.....	17
1.2.4. Mối quan hệ giữa ngôn ngữ và văn hóa	19
1.2.5. Khái quát về âm thực.....	21
1.3. Cơ sở thực tiễn.....	25
1.3.1. Vài nét về người Mường	25
1.3.2. Đặc điểm tiếng Mường.....	28
1.4. Tiểu kết	30

Chương 2: ĐẶC ĐIỂM TỪ NGỮ CHỈ ẨM THỰC TRONG TIẾNG MƯỜNG Ở HUYỆN PHÙ YÊN - SƠN LA	32
2.1. Khái quát về kết quả khảo sát.....	32
2.2. Các từ ngữ chỉ ẩm thực trong tiếng Mường xét về hình thức	33
2.3. Các từ ngữ chỉ ẩm thực tiếng Mường xét về quan hệ giữa các thành tố....	39
2.4. Các từ ngữ chỉ ẩm thực tiếng Mường xét về phương thức định danh.....	43
2.4.1. Khái quát về các phương thức định danh	43
2.4.2. Phương thức định danh có liên quan chủ yếu đến nguyên liệu chính.....	44
2.4.3. Phương thức định danh có liên quan chủ yếu đến phương thức chế biến.....	46
2.4.4. Phương thức định danh có liên quan chủ yếu đến đặc tính: hương vị, màu sắc... ..	48
2.4.5. Phương thức định danh có liên quan chủ yếu đến gia vị.....	50
2.4.6. Phương thức định danh có liên quan chủ yếu đến cách bảo quản.....	51
2.5. Tiểu kết	53
Chương 3: VĂN HÓA MƯỜNG QUA CÁC TỪ NGỮ CHỈ ẨM THỰC Ở HUYỆN PHÙ YÊN - SƠN LA.....	54
3.1. Từ ngữ chỉ ẩm thực và sự phản ánh các mối quan hệ của người Mường với tự nhiên và xã hội	54
3.2. Từ ngữ chỉ ẩm thực và sự phản ánh các hoạt động tín ngưỡng tôn giáo, lễ hội, tập tục của người Mường.....	59
3.3. Từ ngữ chỉ ẩm thực và sự phản ánh đời sống lao động sản xuất của người Mường	73
3.4. Từ ngữ chỉ ẩm thực và sự phản ánh quan niệm về sức khỏe và bệnh tật của người Mường.....	75
3.5. Từ ngữ chỉ ẩm thực và sự phản ánh kinh nghiệm và khẩu vị độc đáo của người Mường về ẩm thực	77
3.6. Tiểu kết	81
KẾT LUẬN.....	83
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	85
PHỤ LỤC	

DANH MỤC CÁC BẢNG VÀ QUY ƯỚC TRÌNH BÀY

1. DANH MỤC CÁC BẢNG

Số hiệu bảng	Tên bảng	Trang
2.1	Tổng hợp các từ ngữ chỉ âm thực tiếng Mường	31
2.2	Tổng hợp các từ ngữ xét về số lượng “tiếng”	33
2.3	Tổng hợp các từ ngữ xét về phương thức định danh	42
2.4	Phương thức định danh có liên quan chủ yếu đến nguyên liệu chính	44
2.5	Phương thức định danh có liên quan chủ yếu đến cách thức chế biến	46
2.6	Phương thức định danh có liên quan chủ yếu đến đặc tính: hương vị, màu sắc...	48
2.7	Phương thức định danh có liên quan chủ yếu đến gia vị	49
2.8	Phương thức định danh có liên quan chủ yếu đến cách bảo quản	50

2. QUY ƯỚC TRÌNH BÀY

Hiện nay, ở Sơn La, tiếng Mường chưa có chữ viết chính thức, nhưng ở các địa phương như Hòa Bình, Thanh Hóa, Sơn La..., người Mường đã tự chế tác chữ Mường và dùng để ghi chép hàng ngày, những tác phẩm văn học dân gian, các sáng tác văn học và trong một số ấn phẩm khác.

Tháng 6 năm 2016, UBND tỉnh Hòa Bình đã phê duyệt bộ chữ Mường và có “Kế hoạch triển khai ứng dụng bộ chữ Mường tại tỉnh Hòa Bình” tháng 10 năm 2016. Năm 2017, tỉnh Hòa Bình đã có công bố bộ sách tiếng Mường và đưa vào giảng dạy.

Trong luận văn này, các ví dụ tiếng Mường được ghi bằng chữ Mường tỉnh Hòa Bình.

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Khi tìm hiểu từ vựng của một ngôn ngữ, việc xác định những từ ngữ được liên kết với nhau thành một hoặc những tập hợp nhờ có chung một hoặc một số thành tố nghĩa có thể giúp làm sáng rõ những đặc trưng và quan hệ trong cơ cấu nghĩa, về sự phát triển nghĩa của các từ ngữ trong từ vựng của ngôn ngữ đang xét. Qua đó, có thể rõ hơn về quan hệ hệ thống về hiện thực trong từ vựng, cách định danh hay sự ghi nhận bằng phương tiện ngôn ngữ, đối với các sự vật hiện tượng của hiện thực khách quan. Đây là công việc cần thiết trong nghiên cứu các ngôn ngữ, trong đó có tiếng Mường.

1.2. Trong đời sống xã hội của một cộng đồng, “ăn, mặc, ở, đi lại” là điều kiện tồn tại và phát triển của con người. Trong đó, ẩm thực (ăn, uống, hút) có thể xem là một phần quan trọng nhất, được quan tâm nhiều nhất. Ẩm thực không chỉ để nuôi dưỡng con người mà còn gắn liền với vốn văn hóa truyền thống, phản ánh những mối quan hệ phong phú và phức tạp của con người với thế giới xung quanh.

Việt Nam là một quốc gia có 54 dân tộc. Các dân tộc thiểu số ở các địa phương có những tập quán ẩm thực riêng. Việc tìm hiểu, nghiên cứu các từ ngữ thuộc văn hóa ẩm thực của một dân tộc như người Mường có thể cho ta cái nhìn toàn diện, đầy đủ hơn về những đặc trưng văn hóa của họ, từ đó giúp ta có cách nhìn nhận đúng đắn hơn về ý nghĩa văn hóa hàm chứa trong “ẩm thực”, có thể hiểu được phần nào cách ứng xử với tự nhiên và xã hội của cộng đồng này.

1.3. Dân tộc Mường là một dân tộc có số dân đông (Theo số liệu *Tổng điều tra dân số và nhà ở* năm 2009, có số dân 1.268.963 người, xếp thứ 4 ở Việt Nam). Người Mường được biết đến là cộng đồng có một nền văn hóa đặc sắc và có ngôn ngữ tộc người riêng biệt - tiếng Mường. Ở Sơn La, dân tộc Mường là dân tộc chiếm 8,4% dân số, cư trú chủ yếu ở các huyện Phù Yên,

Bắc Yên, Mộc Châu. Ở huyện Phù Yên có 46.218 người Mường, chiếm 43,89% dân số.

Hiện nay, cũng như nhiều ngôn ngữ ở Việt Nam, tiếng Mường nói chung và tiếng Mường ở Phù Yên - Sơn La ít có cơ hội được phát triển. Nhiều nét văn hóa truyền thống của người Mường ít người biết đến, việc nghiên cứu các mặt của ngôn ngữ dân tộc Mường chưa được quan tâm đầy đủ và sâu sắc.

Chọn đề tài nghiên cứu về các từ ngữ thuộc trường “*ẩm thực*”, tác giả luận văn mong có cơ hội tìm hiểu sâu hơn về tiếng Mường, đồng thời về văn hóa ẩm thực nói riêng, văn hóa truyền thống của người Mường nói chung, được phản ánh qua ngôn ngữ, qua nghiên cứu trường hợp ở một địa phương cụ thể: Phù Yên - Sơn La. Qua đó tác giả mong muốn góp một phần nhỏ bé vào việc giữ gìn, phát huy những giá trị văn hóa truyền thống tốt đẹp, bảo tồn và phát triển tiếng Mường và quảng bá về các món ăn của dân tộc Mường.

2. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu

2.1. Mục đích nghiên cứu

Luận văn nhằm chỉ ra đặc điểm cấu trúc và định danh (cách đặt tên) những “đồ ăn, thức uống và đồ hút” trong tiếng Mường, khái quát một số nét văn hóa đặc sắc cũng như mối quan hệ giữa ngôn ngữ và văn hóa thể hiện qua lớp từ ngữ này. Qua đó, góp phần giới thiệu và bảo tồn vốn văn hóa truyền thống của người Mường.

2.2. Nhiệm vụ nghiên cứu

- Thứ nhất, tìm hiểu những vấn đề lí luận liên quan đến từ ngữ, trường từ vựng ngữ nghĩa và văn hoá ẩm thực cũng như đặc điểm chính của tiếng Mường về cội nguồn, loại hình, cấu trúc.

- Thứ hai, thu thập tư liệu về từ ngữ tiếng Mường chỉ đồ ăn, thức uống và đồ hút trong sinh hoạt hằng ngày, trong các sách vở và vốn văn hóa dân gian, qua điều tra thực tế.

- Thứ ba, miêu tả đặc điểm hình thức và định danh của các từ ngữ chỉ ẩm thực. Tìm hiểu và chỉ ra đặc điểm văn hóa của người Mường trên địa bàn tỉnh Sơn La qua các từ ngữ trên.

3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

3.1. Đối tượng nghiên cứu

Đối tượng của luận văn là nhóm các từ ngữ chỉ ẩm thực (đồ ăn, thức uống và đồ hút) trong tiếng Mường trên địa bàn huyện Phù Yên- tỉnh Sơn La.

3.2. Phạm vi nghiên cứu

Do trường từ vựng thuộc văn hóa ẩm thực khá rộng, cho nên luận văn chỉ dừng lại khảo sát những từ ngữ chỉ gọi tên (những đồ ăn, thức uống và đồ hút) trong tiếng Mường.

4. Tư liệu và phương pháp nghiên cứu

4.1. Tư liệu nghiên cứu

Tư liệu về vốn từ ngữ chỉ “đồ ăn, thức uống, đồ hút” của người Mường được thống kê từ hai nguồn chủ yếu:

Thứ nhất, trên cơ sở khảo sát điền dã tìm hiểu thực tế tiếng Mường trong đời sống ở huyện Phù Yên, tỉnh Sơn La.

Thứ hai, tham khảo từ các nguồn:

1. *Từ điển Mường - Việt* của Nguyễn Văn Khang - chủ biên (2012), Nxb Văn hóa dân tộc Hà Nội.

2. *Đẻ đất đẻ nước, Sử thi Mường* của Đặng Văn Lung, Vương Anh, Hoàng Anh Nhân.

3. *Văn hóa ẩm thực dân gian Mường Hòa Bình* của Bùi Chi, Nxb văn hóa dân tộc Hà Nội (2001).

4.2. Phương pháp nghiên cứu

- Phương pháp miêu tả: để phân tích các đặc điểm về hình thức và ngữ nghĩa của các từ ngữ chỉ ẩm thực trong tiếng Mường, từ đó rút ra các quy luật chung của các từ ngữ này. Sử dụng các thủ pháp luận giải bên trong (phân tích thành tố trực tiếp, thủ pháp đối lập, thủ pháp phân tích nét nghĩa